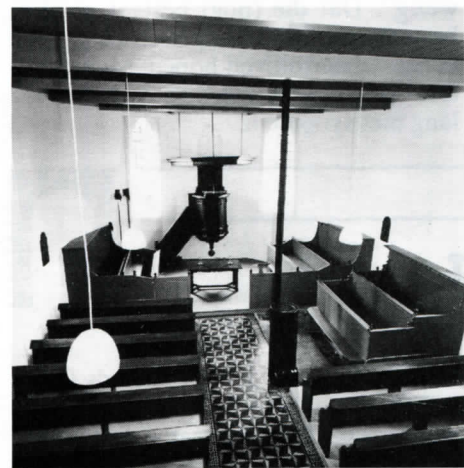

CIRKEL, DRIEHOEK, VIERHOEK

"Niet de ouderdom van een kerk is bepalend voor de waarde die wij er aan toekennen. Het is een wat eigenaardige opvatting dat slechts middeleeuwse kerken het predikaat 'oud' verdienen. Toch treffen wij die opvatting nog maar al te vaak aan. Hoewel we bijvoorbeeld woonhuizen of kunstvoorwerpen uit de 18de eeuw met grote zorg omringen en er vaak flink wat geld voor over hebben, krijgen de kerken uit die tijd meestal minder aandacht. We vinden ze minder boeiend, wat slap gecomponeerd, saai van uiterlijk. Ik denk dat ons romantisch oog ons vaak parten speelt. Een rondboogvenster als hier in Kiel-Windweer is op zichzelf niet minder fraai dan een romaanse vensteropening; de pilasters die de ritmiek van de gevels bepalen hoeven als zodanig niet onder te doen voor een liseen uit de middeleeuwen."

De dertiende-eeuwse kerk van Lettelbert met tegelvloer uit het begin van de twintigste eeuw: bij de restauratie zorgvuldig gespaard. Foto: Jan Hovinga, Zuidlaren.

Dit hield ik mijn gehoor voor, toen op 14 mei 1986 de kerk van Kiel-Windweer aan de Stichting Oude Groninger Kerken werd overgedragen.

Wat ik daar over de achttiende eeuw zei, laat zich tot de twee volgende eeuwen uitbreiden. Wie een beetje in de wereld van de bouwkunst thuis is, weet dat de vormen beperkt zijn. Cirkel, driehoek en vierhoek: daar moeten we het in hoofdzaak mee doen. Elke tijd hanteert die vormen opnieuw. Elk nieuw bouwkundig en decoratief gebruik van deze vormen is het waard om op zichzelf te worden gewaardeerd.

De Gereformeerde kerk in Schildwolde, gebouwd in 1911: waardevol maar niet beschermd. Foto: H. G. de Olde, Zuidlaren.

Niet het oude is de maatstaf voor het nieuwe. Zelfs wanneer – zoals we zo vaak zien – vernieuwingen teruggrijpen op oude voorbeelden, is het nieuwe nooit een kopie.

Restauratiepraktijk

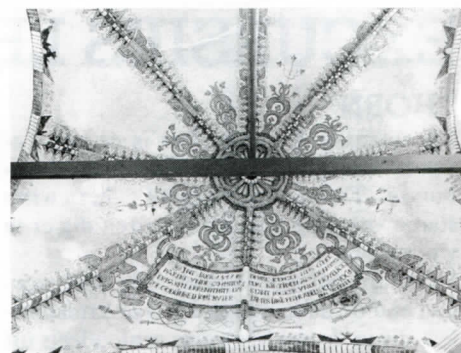
Zulke overwegingen hebben zich in de restauratiepraktijk van de Stichting Oude Groninger Kerken al lang een plaats verworven. Bij het herstel van de kerk van Oostum in 1973 is zorgvuldig de wordingsgeschiedenis van de muren met alle herstellingen en vernieuwingen gerespecteerd. Anders dan bijvoorbeeld de naburige kerk van Ezinge, waarvan de restauratie in 1959 was voltooid, biedt zij nu geen steriele aanblik maar verhaalt zij onverbloemd van wat haar overkwam.

Zulke tegenstellingen zijn er meer in Groningerland, ook buiten het werkterrein van de stichting. In Noordbroek bijvoorbeeld zijn bij de restauratie in 1968-1974 de achttiende- en negentiende-eeuwse aanbouwtjes aan de dwarsarmen in het herstel begrepen; in Zuidbroek zijn ze bij de restauratie van 1915 als vanzelfsprekend verdwenen.

Het heeft even geduurd voor het respect jegens het exterieur ook voor het

interieur werd betoond. Vooral sinds de laatste oorlog zijn nogal wat doopheken opgeruimd, herenbanken gedemonteerd en verplaatst en nieuwe "oude" plavuizenvloeren gelegd. De laatste jaren is daarin gelukkig een duidelijke kentering te zien, al valt het niet altijd mee, liturgen en architecten in toom te houden.

Sinds 1975 (Westerwijtwerd) heeft de Stichting Oude Groninger Kerken de bankenplannen zorgvuldig behoed, ook al zijn ze vaak in de afgelopen honderd jaar tot stand gekomen. Een doophek ervaren wij niet als een hinderlijk obstakel voor de toevallige mode in de eredienst. De muur die sinds omstreeks 1860 koor en schip van de kerk van Godlinze scheidt, is – zeker niet in de laatste plaats om zijn gietijzeren ramen en paneeldeuren – welbewust in wezen gelaten. De plavuizen met zwart-witte geometrische versieringen, zo typerend voor het begin van de twintigste eeuw, die de kerk van Lettelbert rijk is, zijn met evenveel zorg gekoesterd als de unieke 17de-eeuwse patronen in geel en groen, die Godlinze ons biedt. Dat zal ook in Oosternieland met een soortgelijke tegelvloer gebeuren.

Renaissancistische schilderijen uit 1571 op de romanogotische gewelven van de kerk in Godlinze: ruim drie eeuwen verschil. Foto: John Vos, Delfzijl.

Alweer: in deze benadering staat de stichting niet alleen. Werd de kerk van Appingedam bij de restauratie van 1948-1954 nog geheel opnieuw ingericht, zodat de herenbanken als *membra disjecta* in het rond werden gestrooid, in de kerk van het naburige Tjamsweer is in 1976-1977 de overvloedige gietijzeren ornamentiek uit 1864, zo wezenlijk voor de ambiance van het interieur, alle eer betoond. Dertig, twintig, misschien

Binnenzijde van de toegangspartij tot de kerk van Wittewierum, vervaardigd in 1863: zorgvuldige houtbewerking en gietijzeren ornamenten, ook op de banken. Foto: Jan Hovinga, Zuidlaren.

wel tien jaar eerder was dat ondenkbaar geweest. En het interieur van de kerk van Schildwolde is ook na zijn recente herstel van een geheel andere kwaliteit als dat van de in 1963-1966 leeggeroofde kerk van Hellum, die overigens ook wat de restauratie van het exterieur betreft een schoolvoorbeeld is van hoe het nooit meer moet.

Stijlbreuk en documentatie

Eenheid van stijl is een axioma dat zelden van realiteitszin getuigt. Natuurlijk imponeert ons een kerk uit de tijd van barok of rococo, waarin alles weldoordacht op elkaar is afgestemd. Maar een middeleeuwse kerk met die hoedanigheden treffen we niet meer aan. Stijlbreuken zijn evenwel allerminst verwerpelijk. De schilders die in 1571 de kerk van Godlinze zo uitbundig versierden, kozen daar wel gewelven voor uit die ruim driehonderd jaar eerder waren geslagen. Renaissancistische ornamentiek op romanogotische gewelven: is dat in wezen anders dan dat wat we in Nieuw-Scheemda zien, waar in 1906 een sierlijke gevel, die allerlei invloeden verdraagt, voor de in 1661 gebouwde kerk met gotiserende vensters werd geplaatst?

Onze kerken zijn vaak een ratjetoe. Afbraaksteen, onbeholpen aansluitingen, bankenknoppen in vijf verschillende uitvoeringen, "dorpse" en "steedse" vernieuwingen, kneuterigheid en allure: het heeft alles niet alleen zijn charme

maar ook zijn betekenis. Architectuur is vóór alles documentatie. Documentatie van stijl en creativiteit, van technische verworvenheden en beschikbaar materiaal. Documentatie ook van politieke en religieuze, van sociale en economische verhoudingen en ontwikkelingen. Wie het boek van de architectuur opslaat, wordt er daarom altijd wijzer van: mits het handschrift niet door de restaurateur wordt uitgewist en vervangen door wat hem goeddunkt.

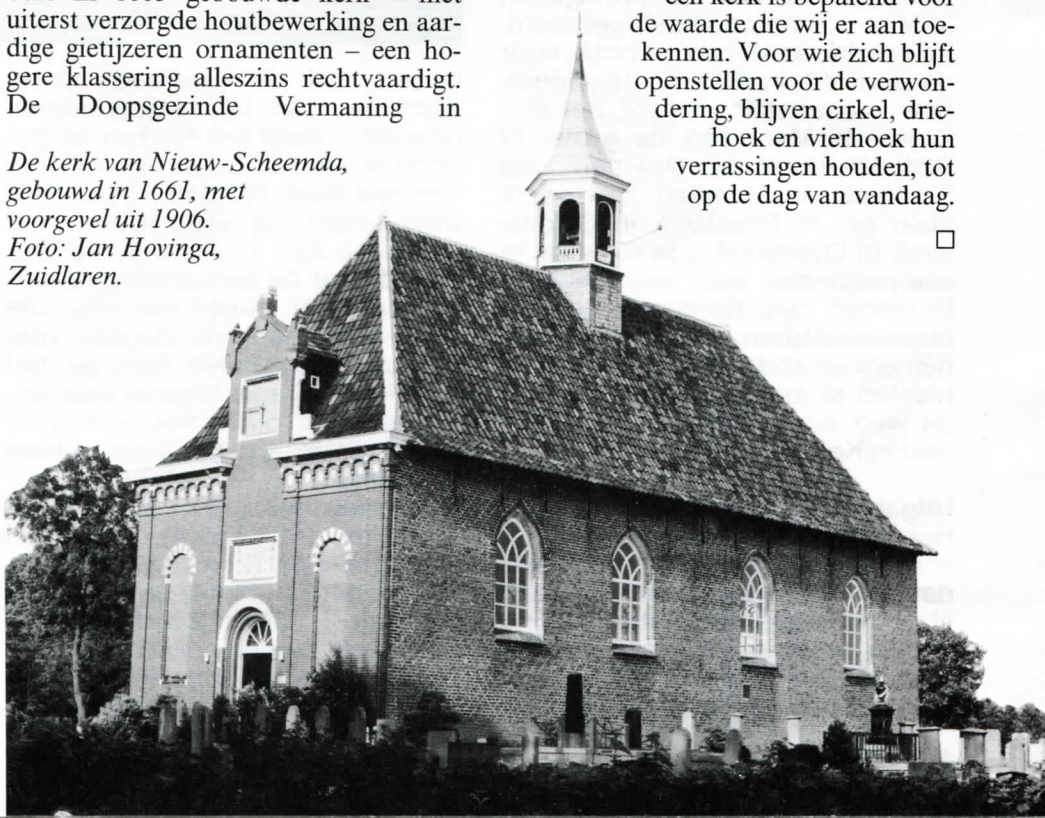
Verwerving en bescherming

Opvattingen als deze over de restauratiepraktijk delen zich ook mee aan het verwervingsbeleid van de Stichting Oude Groninger Kerken. In haar doelstelling heeft de stichting opgenomen: "Het verwerven, bewaren, restaureren, beheren en ter bezichtiging stellen van monumentale kerken en hun bijgebouwen in de ruimste zin."

Monumentale kerken: die keuze heeft een zeer pragmatische achtergrond. Immers alleen als een kerk zich een plaats op de lijst van beschermde monumenten heeft verworven komt herstel en onderhoud voor subsidiëring in aanmerking. Zeker waar het kerken uit de periode 1850-1940 betreft is daarbij onmiskenbaar sprake van willekeur. Een hervormde, rooms-katholieke of doopsgezinde kerk wil bovendien soms nog wel tot die lijst doordringen, maar ik ken in Groningen geen gereformeerde kerk die zich beschermd mag weten.

Zo is de Hervormde Kerk van Wittewierum slechts beschermd vanwege haar grafkerken en rouwborden, terwijl de detaillering van het interieur van deze in 1863 gebouwde kerk – met uiterst verzorgde houtbewerking en aardige gietijzeren ornamenten – een hogere klassering alleszins rechtvaardigt. De Doopsgezinde Vermaning in

De kerk van Nieuw-Scheemda, gebouwd in 1661, met voorgevel uit 1906. Foto: Jan Hovinga, Zuidlaren.

Grijpskerk, een simpel gebouw uit 1892, viel wel bescherming ten deel, en daarom kon zij door de stichting worden overgenomen.

Gereformeerde kerken uit hetzelfde tijdsbestek moeten het zonder die bescherming stellen. Vooral de laatste jaren is menige gereformeerde kerk een prooi van afbraak en vernieuwingswoede geworden, waarbij vooral het interieur het moet ontgelden. Bovendien deelt ook deze denominatie de vermindering der toegenegenheid, zoals die zich in andere kerkgenootschappen al eerder heeft gemanifesteerd.

Groningen staat vol met gereformeerde kerken die bescherming van gebouw en inventaris ten volle verdienen. Een betrekkelijk willekeurige rondblik blijft rusten in Baflo, Middelstum, Roodeschool en Thesinge (de laatste met waardevol interieur). En de lieflijke kerk van Schildwolde (1911) met haar op het romaans geïnspireerde vormen heeft een bijzondere waarde.

Voorzover het boek *Honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw* dat al niet heeft aangetoond, zal het Monumenten-inventarisatieproject ongetwijfeld voldoende gegevens verschaffen om er een effectieve bescherming op te baseren.

Ik verwacht aldus dat de Stichting Oude Groninger Kerken binnen tien jaar haar zorg ook naar deze "nieuwe" kerkgebouwen zal uitstrekken.

Verwondering

We zijn zo oud als we ons zelf voelen. Daarom is "oud" een betrekkelijk begrip. Nogmaals: niet de ouderdom van een kerk is bepalend voor de waarde die wij er aan toekennen. Voor wie zich blijft openstellen voor de verwondering, blijven cirkel, driehoek en vierhoek hun verrassingen houden, tot op de dag van vandaag.

□